

Jautājumi [Madonas] muzejam jeb informācijas pasniegšanas modelis

Vispirms foto!!!! Un klāt strukturēts vēstījums:

Kas? (īsa kodolīga informācija -- kas ir un cik vecs ir izraudzītais priekšmets)

Dēlītis -- Jāņa Bērziņa pēdējā vēstule no Pļaviņu cietuma t.s. Zvēru dārza 1919g. martā

Vērtība naudā? (tikai cipars...) LV 50?

Kādēļ tieši šis priekšmets šoreiz izvēlēts kā vērtīgākais muzejā? (1000 rakstu zīmju)

Ļaudonas *Ķikuru* saimnieku Jāni Bērziņu (1873-1919) kā bijušo pagasta vecāko 1919. gada janvāra sākumā apcietināja lielnieki. Bijis cietumā Madonā, pēc tam pārvests uz toreizējo apriņķa centru Stukmaņiem. Pēdējo nakti pirms nošaušanas **2. martā** [sic] 6 vīri bijuši kādā pagrabā, un tur viņš durvju stenderē ar ķīmisko zīmuli ierakstījis savu pēdējo vēstuli sievai. Pavasarī kopēja kapu atrok. J.Bērziņam ir atšķelta daļa galvas kausa, un ārsts nevar pateikt, vai tas no sitieniem, cirtieniem vai kāda galvai ļoti tuvu sprāguša šāviena. Viņš apglabāts blakus meitiņai Ļaudonas luterāņu draudzes kapos.

“Kad miliči bija atbraukuši tēvu arestēt, viņš nebija mājās. Māte apgērba mani un mazo māsu un teica, lai mēs ejam ārā. “Ejiet tēvam pretī,” viņa iečukstēja man ļoti klusi. Un es sapratu. Mēs steidzāmies, ko mācējām. Vairāk nekā puskilometru no mājas mežā mēs viņu satikām. Tēvs mūs ieņēma kamanās un piesēja ragaviņas aizmugurē. Es pateicu tēvam, ka to gaida. “Labi, labi,” viņš teica. Meitene nespēja izteikt balsī savu padomu – nebrauc uz mājām, jo blakus sēdēja kalps sarkaniem matiem un sarkanu seju. “Es nerunāju, bet es domāju, ka viņš zina, ko es domāju, un tomēr brauca tuvāk un tuvāk mājai. [...] Tanī dienā es redzēju savu tēvu pēdējo reizi.”

(No kā?) Jāņa Bērziņa vecākā meita (Erna) (1906-)

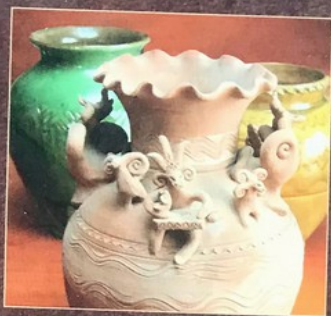
Izzāģēto dēlīti ģimene izvadīja līdz bēgļu gaitās, tas ceļojis uz Austrāliju un Kanādu, līdz pagājušā vasarā nokļuva Madonā.

Cik sen priekšmets atrodas muzejā? 2005. gadā rakstnieces vecākā meita Inese Birstiņa no Kalgari atsūtīja muzejam 5 kastes ar mātes **dzīves liecībām** -- dokumentus, fotogrāfijas, korespondenci, darbu izdevumus, dzejoļu un stāstu manuskriptus rokrakstā un mašīnrakstā, dienasgrāmatas, piezīmju grāmatiņas, personīgās lietas -- apģērbu, rokas somiņas, apavus, viņai mīļus priekšmetus utt. -- vairāk nekā 1000 vienību. Vienā no šīm kastēm bija arī dēlītis.

Vai izvēlētajam priekšmetam ir kādi īpaši glabāšanas noteikumi, apstākļi? Mītruma režīms.

Kādi ir pamatprincipi konkrētā vērtīgā priekšmeta pieejamībai pētniekiem un izrādīšanai plašākai sabiedrībai? Exponēts E.Ķikures piemiņas izstādē sarīkojumā Ļaudonas 2005. gada oktobrī, muzeja izstādē "simtgadnieki" 2006.g.

Izvēlēts no muzeja krājuma, kurā kopumā ir (konkrēts cipars) vienību.

*L*ATVIJAS
NOVADU
DĀRGUMI

LATVIJAS
NOVADU
DĀRGUMI

Sastādītāja Ilze Būmane

SARDZĒ VISĀ LATVIJĀ

ILZE BŪMANE, grāmatas sastādītāja

Senos laikos mums bija krīvi. Likteņsargi. Tāltālie senči – kuršu, sēļu, zemgaļu, lībiešu, letgaļu sentēvi un senmātes – viņiem uzticējās nestundā. Līgoja un nesa ziedu svētkos un labos laikos. Cauri gadsimtiem latviešos joprojām ir dzīva krīvu gudrība – sargāt, glabāt un godāt svētāko. Vai citādi, par spīti postam un iznīcībai, līdz mūsdienām nonāktu tautas dārgumi?

Domājot pat tuvojošos Latvijas Republikas simtgadi, 2013. gada ziemā uzrunājām lauku novadu pašvaldību vadītājus: vai novadu ļaudis vēlētos piedalīties grāmatas par Latvijas novadu dārgumiem vai īpašām nacionālām vērtībām tapšanā? Ja piekritīsiet, novadiem būs jāizvēlas katram savs dārgums jeb relikvija.

Jāatzīst gan, dārgumu izvēles ceļš nebūt nebija vienkāršs. Novadu speciālisti bija centīgi un piedāvāja vairākas vērtīgas relikvijas. Atrast vienu, pašu visvērtīgāko, kas visprecīzāk atbilstu katra novada kultūras mantojumam, bija patiešām grūti.

Gatavojot grāmatas manuskriptu, nācās daudz ko vērtīgu no piedāvātā atlikt malā – šie dārgumi nu atrodas izdevniecības krājumā, un gan jau arī tiem reiz pienāks īpašas godināšanas laiks. Ceram, ka šis izdevums gan dos gandarījumu novadu speciālistiem, kas piedalījušies grāmatas veidošanā, gan ļaus labāk iepazīt kaimiņam kaimiņu un pārnovadu ļaudīm – tālumniekus.

Vissenākās relikvijas ir no 7.–8. gadsimta – tās ir skandināvu rotas, kas atrastas Grobiņas novadā. No 12.–13. gadsimta – bronzas zirdziņš, kas uziets izrakumos Ludzas apkaimes Kīvtu kapulaukā. No 16. gadsimta – Aizputes grāmata, kuras oriģināls kara laikā aizceļojis uz Vāciju. Pa četriem dārgumiem atradušies no 17. un 18. gadsimta. 19. gadsimta nacionālās vērtības raksturo divdesmit novadus. Visvairāk retumu saglabājis no pagājušā gadsimta – daudzi ar skarbu, nežēlīgu stāstu par lielinieku varasdarbiem 1919. gadā, par padomju varas rīkotajām deportācijām, nacionālo partizānu iznīcināšanu. 20. gadsimta brīvās Latvijas dzīvi atspoguļo Ādažu armijas poligona vēsture, Ķeguma spēkstacijas dokumentētā vēsture, Oskara Kalpaka piemiņas kopšana un citu neparastu dārgumu apraksti.

Astoņi novadi piedāvājuši stāstus, kas saistīti ar mūsu gadsimtu. Kāpēc tā? Novadniekiem ir vērā ņemami argumenti: vaiņodnieki iemūžinājuši Embūtes seno teiku mūsdienās; Priekules ļaudis atjaunojuši Zviedru vārtus, kas kļuvuši par novada svētku centrālo asi; Mālpils muižas senās lietas apgleznojuši izcili latviešu mākslinieki; baltinavieši cieši uzskata, ka luga “Latgola.lv” ir kas tik lielisks, kā nevienam citam nav; ķekavnieki darinājuši novada tautastērpu, kāda līdz šim vēl nav bijis.

Mēs labi zinām, ka visi mūsu novadi ir bagāti ar godā turētiem dārgumiem. Šo vērtību glabātāji un sargi ir visā Latvijā. Tāpēc liels paldies visiem grāmatas līdzveidotājiem. It īpaši par zinātkāri izpētīt vēl nezināmo, pacietību dārgumus aprakstot. Īpašs paldies pašvaldībām par atsaucību celt gaismā nacionālās vērtības!

BŪVĒJAM SAVU VIENĪGO LATVIJU

ANNA ŽĪGURE, rakstniece

Mūsu pagasti un novadi ir kā krāsains paklājs, kas pārklāj visu zemi, un šīs grāmatas lapaspusēs tas iemirdzas spožās varavīksnes krāsās. Patiesībā šī ir Latvijas pagastu dižošanās krustu šķērsu pāri valstij un cauri laikiem, no senatnes līdz šodienai. Nāk prātā jauktā kora dziesma, kur skan visdažādākās balsis – vecas un jaunas, sieviešu, vīriešu un bērnu, jo daži dārgumi ir vēl pavisam jauni.

Cik daudz pašcieņas un cik dziļa mīlestība plūst no katras lapaspuses! Var redzēt, kā ir pārdomāts un prātots, lai izceltu visnozīmīgāko ne tikai savās acīs, bet lai aizskartu arī tos, kuri par kādu pagastu vai pat novadu varbūt nemaz nav dzirdējuši.

Arī šādā veidā, gabaliņu pa gabaliņam vien, var uzbūvēt mūsu vienīgo, neatkarīgo Latviju.

Pagastu dārgumi satur kopā tautu un veido pamatu nākamo paaudžu apziņai. Grāmata nav pabeigta, tā turpinās...

NOVADU IZVĒLĒTIE NACIONĀLIE DĀRGUMI

*IRINA ZEIBĀRTE, Latvijas Nacionālā vēstures muzeja direktora vietniece
zinātniskajā darbā*

Kad 2011. gadā Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā gatavojām izstādi “100 Latvijas vēstures relikvijas”, diskutējām par jēdzienu *relikvija*. Vai šis vārds atspoguļos mūsu mērķi izstādē parādīt Latvijas vēsturei visnozīmīgākās liecības? Tad arī izkristalizējās skaidrojums, ka relikvijas ir priekšmeti, kam ir neapšaubāma nozīme Latvijas vēsturē, kas ir svarīgi nacionālai un kultūrvēsturiskai identitātei, savā ziņā pirmie, vienīgie. Ļoti svarīgs ir relikvijas stāsts – vēstījums, ko sniedz katra no izvēlētajām lietām, svarīgs visai tautai vai emocionāli nozīmīgs konkrētam cilvēkam, ģimenei, kas raisa atmiņas. Pateicoties AS “Lauku Avīze” atbalstam, šos stāstus var lasīt nu jau divos metienos izdotajā grāmatā.

Grāmata, kas tagad tiek piedāvāta lasītājam, ir veidota gan līdzīgi, gan atšķirīgi. Muzeja izstādes un grāmatas “100 Latvijas vēstures relikvijas” struktūra balstīta hronoloģiskajā principā, lai maksimāli aptvertu visu Latvijas vēstures gaitu. Bet šajā izdevumā ir rasts jauns akcents – paturot pamatā novadu atlasītās vēstures liecības, ar to vērtību un vēstījumu lasītājam neklātienē tiek atgādinātas Latvijas vēstures norises, ko raksturo vietas, lietas, cilvēki visā valsts teritorijā. Tas ļauj gan iepazīt novadu vērtības, gan pārliecināties, ka katrs Latvijas novads ir neatņemama un neatkārtojama Latvijas vēstures sastāvdaļa.

Tuvojas Latvijas simtgade. Mēs būsīm unikāla vēstures notikuma liecinieki un, ceru, dalībnieki. Tāpēc lai esam līdzdalīgi savas valsts lielajos svētkos. Varbūt visi kopā izveidosim vēl vienu grāmatu – Latvijas novadu vēstures liecību un liecinieku – lietu, vietu un cilvēku grāmatu, kas izstāstītu Latvijas Republikas vēsturi simt gados. Lai atgādinātu gan valsts laimīgākos brīžus – neatkarības pasludināšanu un arī atjaunošanu, gan smagās dienas – neatkarības zaudēšanu, okupācijas, represijas; apliecināsim cieņu savu novadu cilvēkiem, kuri bijuši klāt Latvijas vēstures izšķirošajos notikumos. Tā mūsu vēstures kopaina kļūs vispusīgāka, pilnvērtīgāka, krāšņāka.

1919. GADA LIELINIEKU CIETUMNIEKA VĒSTULE

Madonas novadpētniecības un mākslas muzeja vairāk nekā 130 tūkstošu lielā krājuma pamati ielikti pirms 70 gadiem, kad tikko apstiprinātā pārziņe Elza Rudenāja (1911–1998) no izpostītā Cesvaines pils muzeja uz Madonu grozos ar velosipēdu veda arheoloģiskās senlietas, etnogrāfisko audumu paraugus, 19. gadsimta sākuma grāmatas. 20. gadsimta 80. gadu beigās direktore uzsāka saraksti ar vairākiem novadniekiem emigrācijā, tostarp ar rakstnieci un mākslinieci Ernu Ķikuri (dz. Bērziņa, prec. Dzelme, 1906 Ļaudonas Ķikuros – 2001 Kanādā). Saziņa turpinājās ar viņas meitām, un vienā no Ineses Birstiņas (Kanāda) atsūtītajām kastēm atradās sevišķi rūpīgi iesaiņots, vidū pārlūzis koka dēlītis – vēstule. Tam ir īpaša vieta Ernas Ķikures arhīva materiālu simtu vidū.

Jāni Bērziņu lielinieki apcietināja 1919. gada janvāra sākumā. No E. Ķikures atmiņām: “Kad miliči bija atbraukuši tēvu arestēt, viņš nebija mājās. Māte apģērba mani un mazo māsu un teica, lai mēs ejam ārā. “Ejiet tēvam pretī,” viņa iečukstēja man ļoti klusi. Un es sapratu. Mēs steidzāmies, ko mācējām. Vairāk nekā puskilometru no mājas mežā mēs viņu satikām. Tēvs mūs ieņēma kamanās un piesēja ragaviņas aizmugurē. Es pateicu tēvam, ka to gaida. “Labi, labi,” viņš teica. Meitene nespēja izteikt balsi savu padomu – nebrauc uz mājām, jo blakus sēdēja kalps sarkaniem matiem un sarkanu seju. “Es nerunāju, bet es domāju, ka viņš zina, ko es domāju, un tomēr brauca tuvāk un tuvāk mājai. [..] Tanī dienā es redzēju savu tēvu pēdējo reizi.”

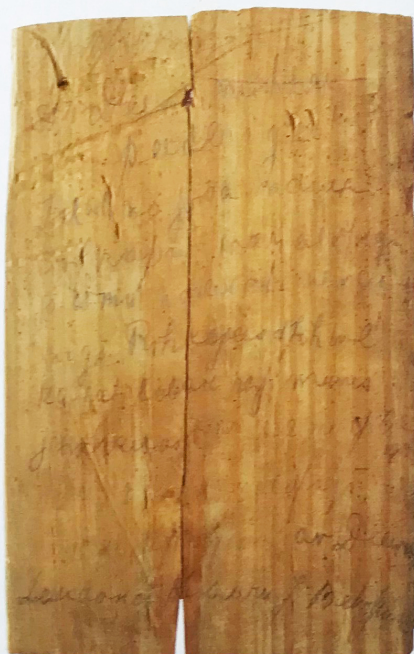
No cietuma Madonā Jānis Bērziņš pārvests uz toreizējo apriņķa centru Stukmaņiem (tag. Pļaviņas). Naktī pirms nošaušanas 26. martā viņš stenderē vecajā ortogrāfijā ar ķīmisko zīmuli ierakstījis vietām grūti izlasāmu pēdējo vēstuli sievai Alvīnei: “Ar Dievu mīļie piederīgie! Ceļš no soda nama līdz kapam vienaldzīgs, jo esmu notiesāts nevainīgs. Rīkojies dzīvē, kā pati labāk redzi, mums jāšķiras. Par savu dzīvību esmu vienaldzīgs. Vēlreiz saku ar Dievu. Ļaudonas Ķikur J. Bērziņš.”

Pavasārī kopējo kapu atraka. Jānim Bērziņam bija atšķelta daļa galvaskausa. Viņš apglabāts blakus agrā bērnbā mirušajai meitiņai Ļaudonas luterāņu kapos. 2005. gadā tur ierakām arī rakstnieces urnu.

Alvīne Bērziņa (1885 Ļaudonas Dauziņos – 1947 Vācijā) abas meitas izaudzināja viena. Erna beidza Mākslas akadēmijas Grafikas nodaļu, 1932.–1940. gadā strādāja par zīmēšanas skolotāju Ilūkstes ģimnāzijā, pēc tam Sāvienas pagasta pamatskolā, tuvu Ķikuriem. Austrā (prec. Lāce, 1909–1989) kopā ar trim maziem bērniem un vīramāti 1941. gada 14. jūnijā izsūtīta uz Krasnojarskas novada Berjozovkas rajonu, atgriezās Latvijā. Viņas vīrs Jēkabs Lācis izsūtīšanas brīdī bija aerodroma būves darbos Krustpilī, kara beigās iestājās leģionā, pēc tam nonāca Kanādā.

- Teritorijā ietilpst: Madonas pilsēta, Aronas pagasts, Barkavas pagasts, Bērzaunes pagasts, Dzelzavas pagasts, Kalsnavas pagasts, Lazdonas pagasts, Liezēres pagasts, Ļaudonas pagasts, Mārcienas pagasts, Mētrienas pagasts, Ošupes pagasts, Praulienas pagasts, Sarkaņu pagasts, Vestienas pagasts
- Teritorijas platība: 2153,4 km²
- Iedzīvotāju skaits: 26 698 (uz 2013. gada 1. jūliju)

Dēlītis – vēstule. 1919. gads.

Alvīne Bērziņa ar meitām Ernu un Austru ap 1916. gadu.

Brūnganais mīksta liepas koka dēlītis, tikai 15,8 x 4 cm liels, 3 mm biezs, ir ilggadējās muzeja direktores Elzas Rudenājas darba rezultāts. 2005. gada vasarā rakstnieces un mākslinieces Ernas Ķikures meita Inese Birstiņa no Kalgari (Kanāda) atsūtīja muzejam piecas kastes ar mātes darbu manuskriptiem, dienasgrāmatām un dažādām piezīmēm, fotoattēliem, korespondenci, personīgajām lietām. Koka plāksnīte stāsta par Ļaudonas pagasta vecāko Jāni Bērziņu (1873–1919), par cietumu Pļaviņās, ko tautā sauca par zvērudārzu, par sievas uzticību, bērnu un mazbērnu mīlestību.

SATURS

<i>Iļze Būmane</i> . Sardzē visā Latvijā	9
<i>Irina Zeibārte</i> . Novadu izvēlētie nacionālie dārgumi	10
<i>Anna Žigare</i> . Būvējam savu vienīgo Latviju	11
Ādažu poligona vēstures fotokolekcija	12
Aizkraukles un Rīmaņu muižas zemnieku tiesa (1764. gads)	14
Aizputes 16. gadsimta relikvija Vācijā	16
Gārsenes tautastērps	18
Alsungas tautastērps	20
Ernsts Ģilks un viņa pēctēči Alūksnes novadā	22
Melānijas Vanagas grāmatas "Mana Amata"	24
"Māksla ir baznīca, kur dvēselei iemājos"	26
Vecauces muižkungu tērpi	28
"Latgola.lv" latgaliski	30
Alberta Pūces dienasgrāmatas	32
Ģenerāļu pagasts	34
Carnikavas zutiņš	36
Pirmais latviešu nacionālais karogs	38
Cesvaines pils lodžiju velvu gleznojumi	40
Peternes	42
<i>Evangelia toto anno...</i> (1753) jeb Asūnes evaņģēliji	44
Slepeni glabātā ārsta fotogrāfija	46
Kārļa Zemdegas Dobeles Atbrīvošanas piemineklis	48
Divsimtgadīgā Baumbaha Bībele	50
Braku ipašā aura	52
Skandināvu pēdas Grobiņā	54
Jūlija Madernieka latviskā istabas iekārta	56
Iecavas baznīcas zvani	58
Virsnieka zobens	60
Selekcionāra Paula Sukatnieka mantojums	62
Vecais Stenders un viņa "Bildu Ābice"	64
Gardibene jeb Ratene cauri gadsimtiem	66
Jaunpils pagasta hronika	68
Kaldabrupas josta	70
Stuģu Emila kinoscenārijs "Sesava"	72
Mācītāja Jura Neikena krēsls	74
Tēlnieka Voldemāra Jākobsona mugursoma – patiesības manifestācija	76
Altārgleznojums un altārglezna Krāslavas katoļu baznīcā	78
Ķeguma HES būves dokumentētā vēsture	80
Ķekavas novada tautastērps	82

Lielvārdes josta	84
Līvānu stikls	86
Bronzas zirdziņš no Kivtu kapulauka	88
1919. gada lielnieku cietumnieka vēstule	90
Apgleznotās senlietas Mālpils muižā	92
Vecvectēva kara laika portrets	94
Ķoņu dzimavu iekārtas	96
Pērkones tautastērps	98
Jāņa Čakstes goda diriģenta zizlis	100
Aleksandra Štrāla glezna "Plostnieki"	102
Josefa Heinriha Borha mundieris	104
Priekules Zviedru vārti	106
Unikāls atradums Raunā	108
Vāze ar ugunsputniem	110
Laivu un burinieku pusmodeļi	112
Krustu dārzs Ropažu kapsētā	114
Rucavas tautastērps	116
Latgales zvaigznes kalējs	118
Mācītāja Roberta Slokenberga talārs	120
Salas skolas protokolu grāmatas	122
X stundas studija	124
Kalpaka priede	126
Saulkrastu baznīcas "Dieva acs"	128
Sējas ozola stāsts	130
Deportāciju piemiņas muzejvagns	132
Strenču fotodarbnīca	134
Hronikāls vēstījums par Talsiem un talsniekiem	136
Annas Brigades "Sprīdīša" pirmizdevums	138
Lāča mednieka lācītis	140
Dzīvā Embūtes teika	142
Ziedojumu vākšanas liste	144
"Kruņķu" svārkis	146
Rokfelleru stipendijas ieguvējs no Vecumniekiem	148
Ugāles baznīcas baroka ērģeles	150
Profesora Paula Stradiņa portfelis	152
Bīskapa Duļbinska izsūtījuma lādīte	154
Pasienes svētais brīnums	156
Latvijas novadu dārgumu alfabētiskais rādītājs	158
Autoru kolektīvs	161